

УДК 336.564:21

Сіташ Т.Д., к.е.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

НЕПРЯМІ ПОДАТКИ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена непрямим податкам в Україні. Встановлено, що непрямі податки виступають не тільки суттєвим джерелом доходів бюджету, але й важливим інструментом державного регулювання. Аргументовано, що вплив непрямих податків на окремого виробника або ринки окремих товарів пов'язаний перш за все з проблемою перекладності цих податків. Висвітлено недоліки непрямих податків та виокремлено напрями їх вирішення.

Ключові слова: непрямі податки, податок на додану вартість, акцизний податок, мито, податкова система.

Sitash T.

INDIRECT TAXES IN THE TAX SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to indirect taxes in Ukraine. It is established that indirect taxes are not only a significant source of budget revenues, but also an important tool of state regulation. Argued that the impact of indirect taxes on individual producer or markets for individual goods is associated primarily with the problem precludes these taxes. Lit disadvantages of indirect taxes and dedicated solutions.

Keywords: indirect taxes, value added tax, excise tax, duty, tax system.

Sitash T.D.

КОСВЕННЫЕ НАЛОГИ В НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена косвенным налогам в Украине. Установлено, что косвенные налоги выступают не только существенным источником доходов бюджета, но и важным инструментом государственного регулирования. Аргументировано, что влияние косвенных налогов на отдельного производителя или рынки отдельных товаров связан прежде всего с проблемой перекалывания этих налогов. Освещены недостатки косвенных налогов и выделены направления их решения.

Ключевые слова: косвенные налоги, налог на добавленную стоимость, акцизный налог, пошлина, налоговая система

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У ринкових умовах важливого значення набувають непрямі методи втручання держави в економіку. Серед основних інструментів державного регулювання ринкової економіки чільне місце посідають податки. За допомогою податкової політики держава може впливати на процеси як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях, визначати темпи економічного розвитку на майбутнє. Існує низка основних податків, які отримали загальносвітове визнання, хоча механізм їх сплати може істотно відрізнитися в конкретних країнах. Вагоме місце у податковій системі кожної країни посідають непрямі податки. З огляду на це, проблеми їх впливу на економічні процеси і використання цього впливу в стимулюючому напрямі набувають актуальності. Від того, як побудована система непрямого оподаткування, залежить не тільки виконання нею фіскальної функції, але і стимулювання розвитку економіки держави.

Для України дуже важливим нині є вдосконалення непрямих податків у податковій системі, так як вони являються тільки суттєвим джерелом доходів бюджету, але й важливим інструментом державного регулювання. Складність покращення таких процесів обумовлена впливом різних чинників об'єктивно-суб'єктивного характеру, а особливо загостренням основного фіскального протиріччя між необхідністю і можливістю забезпечення достатніх податкових надходжень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Загальні питання непрямого оподаткування займають провідне місце у працях вчених різних країн. Особливо такі дослідження актуалізувалися у другій половині двадцятого століття через інтенсифікацію процесу запровадження податку на додану вартість та соціальну орієнтацію ринкової економіки. Серед іноземних вчених, які досліджували багаточисельні аспекти оподаткування та непрямі податки, зокрема, найбільш відомі роботи С. Брю, А. Вагнера, Т. Гоббса, П. Леруа-Больє, Дж. Локка, К. Макконела, Дж. Ст. Мілля, Ф. Нітті, Д. Рікардо, А. Сміта, П. Семюельсона, Л. Штейна.

На сьогодні в Україні теоретичні і практичні питання удосконалення системи непрямого оподаткування, його впливу на макроекономічні та соціальні процеси стали предметом дослідження вітчизняних фахівців. Варто відмітити таких вчених, як В.М. Андрущенко, І.Г. Благун, Е.А. Бойко, В.В. Буряковський, О.Д. Василик, М.І. Вдовиченко, В.П. Вишневський, Т.А. Власенко, М.Я. Дем'яненко, І.В. Грищенко, В.С. Загорський, С.І. Іловайський, А.І. Крисоватий, М.П. Кучерявенко, П.В. Мельник, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, Г.О. П'ятаченко, А.М. Соколовська, В.М. Суторміна, В.М. Федосов. Проте деякі аспекти непрямого оподаткування є недостатньо вивченими, що зумовило вибір теми дослідження.

Цілі статті. Мета дослідження полягає в оцінці функціонування непрямих податків у податковій системі України, виокремленні проблем, а також наданні рекомендацій щодо удосконалення непрямого оподаткування в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Непрямі податки відіграють важливу роль у державі формуючи найбільшу частку доходів Державного бюджету України. Непряме оподаткування в Україні представлене трьома податками: податком на додану вартість, акцизним податком та митом.

Податок на додану вартість (ПДВ) – форма акцизу, яка зберігає переваги багаторівневого податку з обороту щодо оподаткування усіх ступенів руху товару, але одночасно ліквідує його основний недолік – кумулятивний ефект.

Акцизи являють собою непрямі податки на окремі товари (продукцію), визначені законом як підакцизні, які включаються до ціни цих товарів (продукції).

Мито – це вид митного платежу, що стягується з товарів, переміщуваних через митний кордон держави (тих, що вивозяться або слідуєть транзитом) [1].

Поява непрямих податків на території відбулась ще за часів Київської Русі, коли було здійснено першу податкову реформу, проте докорінний розвиток непрямого оподаткування відбувався у період незалежності України, зокрема в той час, коли зміщується акцент з прямих податків на непрямі. Основною специфікою непрямих податків, що вони можуть використовуватись як регулятор цін. Саме через рівень цін держава справляє вплив на реальні доходи споживачів. Непрямі податки дають змогу регулювати платоспроможний попит як невід'ємну складову ринкової рівноваги. За допомогою ставок ПДВ держава може як стимулювати попит споживачів, в період кризової економіки, так і стримувати – в період надмірного піднесення економіки. За допомогою ставок акцизного податку держава обмежує споживання шкідливих для населення товарів, а також обкладає товари розкоші, споживачі яких спроможні сплатити ці податки. За допомогою ставок мита, держава регулює експортно-імпорتنі операції, стимулюючи експорт та захищаючи національних товаровиробників від конкуренції імпортованих товарів.

Саме непрямі податки стягуються у процесі витрачання матеріальних благ, визначаються розміром споживання, включаються у вигляді надбавки до ціни реалізації товару та сплачуються споживачем. При непрямому оподаткуванні формальним платником є продавець товару (робіт, послуг), який виступає посередником між державою і споживачем товару (робіт, послуг). Останній же є платником реального.

Із врахуванням комплексного підходу до розгляду непрямих податків, можна констатувати, що вони встановлюються в цінах товарів і їх розмір не залежить прямо від доходів платників. Непрямі податки включаються до ціни товару, в абсолютному розмірі

їх сплачує більше той, хто більше споживає, а відповідно більше споживає той, хто має більш високі доходи.

Перевага непрямих податків пов'язана в першу чергу з їх роллю у формуванні доходів бюджету. Однак це не говорить про те, що вони не виконують регулюючої функції. При вмілому їх використанні, непрямі податки можуть бути ефективним засобом регулювання економіки.

По-перше, непрямим податкам характерне швидке надходження до бюджету. Відбулась реалізація – проводиться перерахування ПДВ та акцизного податку в бюджет.

По-друге, так як непрямі податки охоплюють товари громадського споживання та послуги, то існує висока вирогідність їх повного або майже повного надходження, а зупинити процес споживання товарів та послуг неможливо.

По-третє, споживання більш-менш рівномірне у територіальному розрізі, а тому непрямі податки знімають напругу в міжрегіональному розподіленні доходів. Якщо доходи бюджету базуються на доходах підприємств, то внаслідок нерівномірності економічного розвитку виникає проблема нерівноцінності доходної бази різних бюджетів. Без використання непрямих податків виникають труднощі в збалансуванні місцевих бюджетів.

По-четверте, непрямі податки суттєво впливають на саму державу. Використовуючи всі свої можливості та інструменти, вона повина забезпечувати певні умови для розвитку виробництва та сфери послуг, так як чим більше обсяг реалізації тим більші надходження до бюджету. Проблемою тут може бути лише правильний вибір товарів на які розповсюджуються непрямі податки.

По-п'яте, непрямі податки впливають на споживача. При вмілому їх використанні держава може регулювати процес споживання, стримуючи його в одному напрямку та стимулюючи в іншому [8, с. 121].

Непрямі податки є стабільним джерелом доходів, зокрема, в Україні за їх рахунок формується близько 50% доходів державного бюджету, що особливо важливо в умовах мобілізації основних факторів виробництва в процесі євроінтеграції. Динаміка непрямих податків та їх частка у ВВП підтверджують їх фіскальну роль у формуванні фінансових ресурсів, необхідних для виконання функцій та завдань, покладених на державу.

Непряме оподаткування в сучасних умовах повинне стимулювати економічний розвиток країни, сприяти створенню умов для залучення інвестицій, розвитку приватного бізнесу, сприяти зниженню податкового тягаря, отриманню сталих доходів до Державного бюджету тощо.

Зауважимо, що непряме оподаткування має ряд суттєвих недоліків, а саме:

- регресивність непрямих податків (частка сплаченого податку в доходах малозабезпечених верств населення може перевищувати аналогічний показник для верств населення які одержують високі доходи);

- коливання надходжень (надходження від непрямих податків, що знаходяться в залежності від розміру споживання, природно, повинні коливатися відносно розширення або звужування споживання, що залежить від зростання або спаду благополуччя, поживавлення або криз тощо);

- непрямі податки в умовах розвинених ринкових відносин обмежують розмір прибутку підприємництва, так як в умовах конкуренції не завжди можливе підвищення ціни на величину непрямих податків, особливо у випадках підвищення ставок цих податків.

Необхідність розв'язання зазначених проблем визначає мету та завдання реформування податкової системи України. Відповідно до ст. 1 Конституції України, Україна є соціальною правовою державою, податкова система якої має відповідати вимогам соціальної держави щодо рівня фінансування суспільних благ та перерозподілу ВВП через податкову систему, який забезпечуватиме формування фінансових ресурсів, достатніх для виконання конституційно закріплених функцій держави та додержання конституційних прав громадян на достатній життєвий рівень.

Реформування податкової системи, зокрема удосконаленням непрямих податків має відбуватися синхронно з упорядкуванням та оптимізацією державних видатків й вирішенням завдань:

- відновлення економічного зростання та його забезпечення на інноваційно-інвестиційній основі;
- масштабна модернізація національного виробництва, впровадження енергозбереження, зростання продуктивності праці, зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника на зовнішніх товарних ринках;
- стимулювання регіональних "точок зростання" економіки та залучення інвестицій;
- запровадження європейських стандартів соціального захисту, якісного піднесення рівня життя громадян;
- перегляд пільг, надання яких є необґрунтованим, та вжиття заходів щодо їх скасування; впровадження програм поетапної заміни пільг, що виконують функцію соціальної підтримки вразливих верств населення, адресною допомогою;

Викладене означає існування жорстких макроекономічних та бюджетних обмежень для проведення податкової реформи, необхідність її проведення без зменшення абсолютних сум податкових надходжень. Крім того, податкова реформа має здійснюватися поетапно, бути системною, прозорою, послідовною, виваженою (науково обґрунтованою).

Висновки. Становлення та розвиток податкової системи України свідчать про її переважаючу роль у формуванні та розподілі фінансових ресурсів держави. Однією з головних ланок системи оподаткування у державі є податки, які виступають одним із основних інструментів у руках держави в здійсненні економічної та соціальної політики. В основу всіх видів податків покладено загальні ознаки, які дозволяють здійснити певну класифікацію податків взаємовідносини платника та держави. Прямі податки встановлюються безпосередньо на дохід і майно. До непрямих податків належать податки, які не залежать безпосередньо від доходу платника.

Економічною наукою доведено, що ефективність дії непрямих податків як "вбудованих стабілізаторів" залежить від двох основних факторів: питомої ваги податків у ВВП і еластичності кожного податку і податкової системи в цілому. В Україні частка податків у ВВП є досить високою, тому вони мають значний регулюючий потенціал.

Непрямі податки можуть сприяти виникненню інфляції, і особливо ПДВ - сам по собі є інфляційним чинником, здійснюють вплив на ціни одноразово, в момент запровадження, або підвищення ставок. Головним завданням податкової політики повинна стати переорієнтація податкової системи з чисто фіскальних цілей на стимулювання економічного зростання. Здійснити це можливо, перш за все, шляхом встановлення помірної рівня податків по відношенню до ВВП.

Основні напрями оптимізації непрямих оподаткування дозволять:

- зменшити тінізацію економіки;
- зберегти фінансові стимули для експортерів;
- зменшити соціальне навантаження та встановити оптимальне співвідношення між непрямими податками.

Практика свідчить, що база прямих податків є більш чутливою до змін в економічному розвитку, ніж база непрямих податків. Однак непрямі оподаткування відіграє важливу роль в Україні, перш за все, формуючи найбільшу частку доходів Державного бюджету України. З точки зору рішення фіскальних завдань непрямі податки завжди ефективніші ніж прямі. Це пов'язано з цілим рядом причин. Одна з головних причин полягає в різних базах оподаткування: прибутку чи доходу – при прямому оподаткуванні, обсягу та структури споживання – при непрямому. Відомо, що економічний розвиток всіх без винятку країн має циклічний характер з тим чи іншим періодом коливань, економічне зростання чергується з спадами в економічному розвитку. Саме в період кризового падіння економіки, коли зменшуються

макроекономічні показники розвитку, відбувається зменшення бази оподаткування, що призводить при незмінних ставках до зменшення доходів бюджету.

Отже, для України важливим завданням є вдосконалення непрямих податків у податковій системі, так як вони являються тільки суттєвим джерелом доходів бюджету, але й важливим інструментом державного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 23.02.2012 № 4453-VI (4453-17) [Електронний ресурс] // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Безкрєвна А. В. Перспективи розвитку податкової системи: зарубіжний досвід / А. В. Безкрєвна // Формування ринкових відносин в Україні. – (80)2010. – №1 – С. 21-27.
3. Свердан М. М. Тенденції розвитку сучасних податкових систем – можливості вибору для України / М. М. Свердан // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій – 2013. – №2 – С. 78-88.
4. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: Монографія / А. М. Соколовська. – К.: Знання, 2010. – 454 с.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / [авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.]. / Нац. ін-т стратегіч. дослідж.; Ін-т екон. прогнозування НАН України; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ЮЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
6. Офіційний портал Комітету ВРУ з питань бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua>.
7. Шаповал М. В. Нові методичні підходи до обґрунтування розвитку системи оподаткування / М. В. Шаповал // Україна: аспекти праці. – 2010. – №4 - С. 3-5.
8. Ясеновська Т. Б. Історія становлення оподаткування в Україні: ретроспективна періодизація та національні досягнення / Т.Б. Ясеновська // Фінансова система України. Збір. наук. праць. – Острог: Вид-во нац. ун-ту "Острозька академія", 2011. – В 15. – С. 117-124.

Рецензент д.е.н., професор Мороз О.О.